

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 19.00.09 – ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

ANALYSIS OF DISSERTATION RESEARCH PROBLEMS IN THE SPECIALTY 19.00.09 – PSYCHOLOGY OF ACTIVITY IN SPECIAL CONDITIONS

Статтю присвячено аналізу частоти використання понять у темах докторських та кандидатських дисертаційних досліджень зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах, що захищені в Україні від початку її незалежного існування і до закриття вищезгаданої спеціальності (1991–2021 рр.).

Проведено аналіз і детальний опис частоти використання в дисертаційних роботах таких ключових понять: «особистість», «психологічна підготовка», «психологічна готовність», «діяльність», «негативні психічні стани», «стрес та копінг-стратегії», «колектив (група, команда, екіпаж, відділення, розрахунок)», «психологічна адаптація», «професіографічний аналіз основних видів ризиконебезпечної діяльності», «психологічна допомога та підтримка», «професійно-психологічний відбір», «реабілітація», «реадаптація», «постізоляційний період».

Проведено кількісний розподіл вищезначених категоріальних полей, що фігурують у кваліфікаційних роботах за спеціальністю «Психологія діяльності в особливих умовах», по закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, у яких пройшов захист цих досліджень (Національний університет цивільного захисту України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Харківський національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба, Харківський національний університет внутрішніх справ, Національна академія внутрішніх справ).

У ході проведеного кількісного аналізу встановлено, що найбільш дослідженими проблемами спеціальності «Психологія діяльності в особливих умовах» є такі: «особистість», «психологічна підготовка», «психологічна готовність», «діяльність», «негативні психічні стани», «стрес та копінг-стратегії»; найпотужнішими науковими осередками означеної спеціальності є Національний університет цивільного захисту України й Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Ключові слова: проблема дослідження, частота понять, ієрархія понять, спеціаль-

ність 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах.

The article is devoted to the analysis of the frequency of use of concepts in the topics of doctoral and candidate dissertation research in the specialty 19.00.09 – «Psychology of activity in special conditions», which are protected in Ukraine from the beginning of its independent existence until the closure of the above-mentioned specialty (1991–2021).

The article analyzes and describes in detail the frequency of use in dissertations of the following key concepts: «personality», «psychological training», «psychological readiness», «activity», «negative mental states», «stress and coping strategies», «team (group, team, crew, department, calculation)», «psychological adaptation», «professional analysis of the main types of risky activities», «psychological assistance and support», «professional psychological selection», «rehabilitation», «readaptation», «post-isolation period».

Also, a quantitative distribution of the above-mentioned categorical fields appearing in the qualification works in the specialty «Psychology of activity in special conditions» was carried out by higher education institutions with specific learning conditions in which these studies were defended (National University of Civil Protection of Ukraine, National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky, National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskyi, Kharkiv Ivan Kozhedub National University of Air Force, Kharkiv National University of Internal Affairs, National Academy of Internal Affairs).

In the course of the quantitative analysis, it was established: the most studied problems of the specialty «Psychology of activity in special conditions» are the following – «personality», «psychological training», «psychological readiness», «activity», «negative mental states», «stress and coping strategies»; the most powerful scientific centers of this specialty are the National University of Civil Protection of Ukraine and the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky.

Key words: research problem, frequency of concepts, hierarchy of concepts, specialty 19.00.09 – psychology of activity in special conditions.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.49.4>

Шашенков Д.М.

аспірант 3-го року навчання навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології Науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України

Вступ. Необхідним етапом розвитку будь-якої науки виступає узагальнення результатів теоретичних та експериментальних (емпіричних) досліджень, що накопичилися за певний період часу. Це дає змогу осмислити науковий досвід, отриманий у дослідженнях, і уточнити напрями подальшого розвитку.

Така робота в межах спеціальності «Психологія діяльності в особливих умовах» затребувана, по-перше, практичними запитамі сектору безпеки та оборони України та, по-друге, внутрішньою логікою наукової діяльності, яка дає можливість отримати справжнє, адекватне і достовірне знання. Якості наукового знання

визначаються методами обробки результатів досліджень, які припускають кількісні та якісні складники.

В останні роки саме якісні дослідження ставали все більш популярним напрямом дослідницької практики в межах екстремальної та кризової психології та психології діяльності в особливих умовах.

Однак треба відзначити і деяке протиріччя, яке спостерігається у сучасній вітчизняній психологічній практиці. Якісні дослідження мають достатньо багату історію у світовій психології, яка включає дослідження одиничних випадків у межах психоаналізу (З. Фройд) і екзистенціонального підходу (Л. Бінсвангер), а також опис клінічних випадків (Й. Блейер), патографічні дослідження З. Фрейда, присвячені Леонардо да Вінчі, Ф. Достоєвському, В. Вільсону, продовжені в подальшому Е. Еріксоном, Е. Фроммом, Д. Ранкуром-Лафер'є та ін., психобіографічні дослідження М. Конюхова, М. Ракитянського, Е. Еріксона та ін. Однак кількість робіт щодо використання якісного аналізу у психологічних дослідженнях вітчизняних науковців сьогодні є вкрай недостатньою.

Одним із напрямів якісних досліджень виступають бібліометричні дослідження у психології, які передбачають аналіз динаміки кількості публікацій за певний період часу і тематичних напрямів наукових робіт; виділення чинників, що впливають на тематичні напрями публікацій і методи дослідження, що використовуються; визначення актуальних проблем і стратегій їх вирішення; аналіз ролі конкретних наукових концепцій, підходів до розвитку теорії і практики тощо.

Виклад основного матеріалу. Серед усього великого масиву текстів у межах психології діяльності в особливих умовах саме теми докторських та кандидатських дисертацій є найбільш вивіреними, обґрунтованими, чітко та коротко сформульованими визначеннями найбільш важливих і актуальних проблем спеціальності.

Зазвичай у формулюваннях тем дисертаційних досліджень науковці використовують чотири види одиниць мови: слово, термін, поняття та категорію: «слово» – одне з основних одиниць мови, що служить для найменування предметів, осіб, процесів, властивостей [1, с. 237]; «термін» – однозначне слово, що фіксує певне поняття науки, техніки, мистецтва тощо [2, с. 88]; «поняття» – одна з форм відображення світу на ступені пізнання, пов'язаної з використанням мови, форма (засіб узагальнення предметів та явищ) [3, с. 168]; «категорія» – форма свідомості в поняттях загальних способів відношення людини до світу, що відображає найбільш загальні та істотні властивості, закони природи, суспільства і мислення [4, с. 48].

Не маючи матеріально-технічних ресурсів для аналізу проблематики 230 докторських та кандидатських дисертацій зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах за кожним з вищезазначених чотирьох одиниць мови, ми вирішили умовно оцінювати всі використані у назвах кваліфікаційних наукових праць слова та поняття.

Порівняльний аналіз частоти використання понять у темах дисертацій дає змогу, по-перше, визначити, яким психологічним проблемам віддають перевагу вітчизняні психологи, та, по-друге, оцінити, які категорії людей найчастіше виступають як досліджувані.

Ми розуміємо, що нам удалося провести лише спрощений аналіз частоти використання різноманітних понять у тематиці дисертаційних досліджень зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. Спрощення полягають у тому, що не аналізувалася частота використання таких макрокатегорій, як «психологічні» та «психологія». У їхній змістовній оболонці розміщуються десятки більш дрібних проблем, проаналізувати які ми просто були не в змозі. Не аналізувалися також і менш об'ємні, але такі, що важко піддаються оцінці, поняття (наприклад, «процеси», «людина», «суб'єкт», «концепція» тощо). Допускалися деякі інші, менш істотні спрощення.

Для проведення аналізу ієрархії частоти понять усі теми 230 докторських та кандидатських дисертацій зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах були об'єднані в єдиний текстовий масив, який був проаналізований за допомогою комп'ютерних програм аналізу тексту на основі контент-аналізу. Під час аналізу текстового масиву проблематики дисертаційних досліджень за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах був проведений аналіз за частотою зустрічальності окремого слова та словосполучення. Оскільки для нас був цікавим якісний аналіз тем дисертацій, то було встановлено нижню межу частоти зустрічальності слова або словосполучення $f = 1$. За кожним із виділених термінів був установлений відносний процент зустрічальності у загальному текстовому масиві. Терміни, які були виділені з тем дисертаційних досліджень, представлені у вигляді ієрархії на основі частоти зустрічальності.

Таким чином, результат аналізу тематичної структури назв 230 докторських та кандидатських дисертацій зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах показує, наскільки часто у назвах зустрічаються ті чи інші психологічні поняття. Ці дані дали змогу оцінити відносну «вагу» різних понять у семантиці напрямів дисертаційних досліджень у межах вищезазначеної спеціальності, виявити більш-менш докладно пророблену

наукову тематику і, нарешті, подивитися на весь текстовий матеріал за смисловими зрізами різної глибини.

Аналіз частоти використання понять, що розкривають головну проблему, досліджувану у дисертації, дав змогу встановити приблизну ієрархію проблем, які цікавлять психологів вищої кваліфікації в межах спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах.

Для всіх дисертацій, які захистилися за вищезазначеною спеціальністю за роки незалежності нашої країни, перші одинадцять проблем у даній ієрархії виглядають так (табл. 1).

Перейдемо до історіографічного аналізу основних проблем, що розкриті в кандидатських та докторських дисертаціях за вищезазначеною спеціальністю, та окреслимо їх проблемно-хронологічну класифікацію за 1999–2021 рр. Це дасть змогу вийти на більш якісний рівень прогнозування майбутніх запитів сектору безпеки та оборони в галузі знань 053 «Психологія», до якої сьогодні увійшла і спеціальність 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. Лише нагадаємо читачеві, що різниця між захистом і вивченням проблеми, що досліджується, становить 3–4 роки, необхідні для написання кваліфікаційної наукової праці.

Дослідження проблеми «особистість» були актуальними від початку заснування в Україні спеціальності 19.00.09 і до її інтеграції у галузь знань 053 (рис. 1). Першим вітчизняним науковцем, хто в межах спеціальності 19.00.09 вивчав дану проблему, став В.В. Плохих [5].

Бачимо, що питання особистості стало темою наукових пошуків вітчизняних учених від початку утворення спеціальності «Психологія діяльності в особливих умовах». Апогею проблемне поле досягло у 2009 та 2011 рр. (по сім робіт). Найменша кількість захистів – 1999, 2000, 2002, 2005 рр. (по одній роботі). У 2001 та 2019–2021 рр. жодна дисертація за даною проблемою у межах спеціальності не захищалася. У цілому гістограма має вигляд хвилі з періодами піднесення і спаду, що можна пояснити періодичністю наукового інтересу до проблематики.

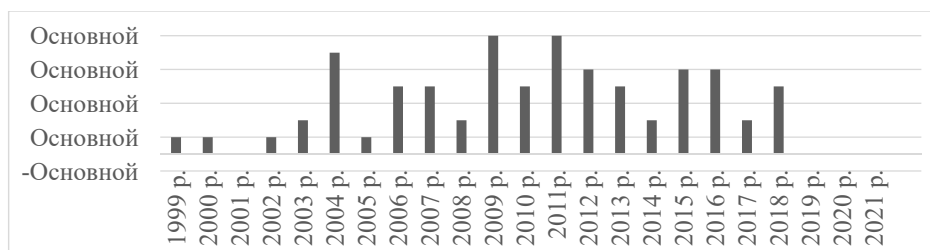
За даними гістограми (рис. 2), початком розвитку проблемного поля «психологічна підготовка, психологічна готовність» є 2000 р. (дві роботи). Найбільше за даною проблемою захистилися у 2015 р. (сім дисертаційних досліджень). Відсутні дисертаційні дослідження з проблеми «психологічна підготовка, психологічна готовність» у 1999, 2001, 2005, 2017 та 2020 рр.

Таблиця 1

Основні проблеми, що вивчалися в межах досліджень за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

№	Назва проблеми	Кількість робіт
1.	Особистість	67
2.	Психологічна підготовка, психологічна готовність	48
3.	Діяльність	29
4.	Негативні психічні стани	22
5.	Стрес та копінг-стратегії	17
6.	Колектив (група, команда, екіпаж, відділення, розрахунок)	14
7.	Психологічна адаптація	14
8.	Професіографічний аналіз основних видів ризиконебезпечної діяльності	9
9.	Психологічна допомога та підтримка	9
10.	Професійно-психологічний відбір	6
11.	Реабілітація, реадаптація, постізоляційний період	4

Примітка: 1. У визначеному проблемному полі розглянуто 228 наукових праць (два наукових дослідження мають гриф «секретно», тому до аналізу включені не були). Також було виявлено 11 наукових досліджень, у яких дисертанти спробували дати відповіді одночасно на декілька проблем, які ми розподілили по категоріях, тому кількість категоріального поля більша за кількість наукових досліджень

Рис. 1. Хронологія вивчення проблемного поля «особистість» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

Дисертаційне дослідження, у якому розкривалося проблемне поле «діяльність», уперше було захищено в межах вищезазначеної спеціальності у 2004 р. (рис. 3).

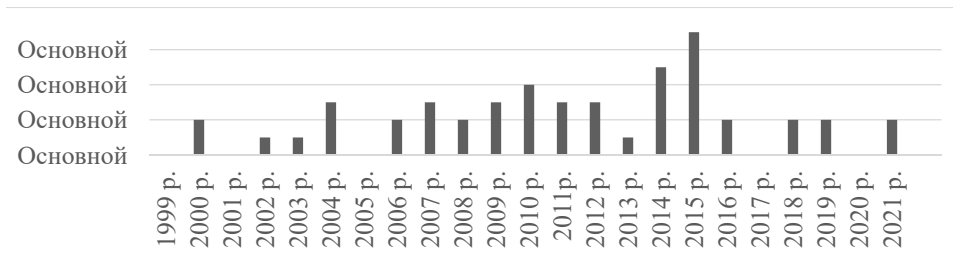
Проблемне поле «діяльність» отримало найбільший розгляд у дисертаційних дослідженнях за спеціальністю 19.00.09 у 2008 р., 2012 р. та 2014 р. (по чотири роботи). Захисти робіт за даною проблемою відсутні за період 1999–2003 рр., а також у 2018 р. та 2021 р.

Першим поштовхом проблемного поля «негативні психічні стани» є 2003 р. (захищено дві дисертації). Найбільш вагомими для вищезазначеної проблеми стали 2019 р. (захищено чотири дисертації) та 2011 р. (захищено три дисертації). Періодами, коли дана проблема не отримала свого розгляду, стали 1999–2002, 2004–2005 рр., 2009 р., 2012 р. та 2020–2021 рр. (рис. 4). Припускаємо, що піковий період проблемного поля (2019 р.) зумовлений таким: у 2014–2015 рр. (коли науковці вибирали теми майбутніх дисертацій) велика кількість фахівців сектору безпеки та оборони

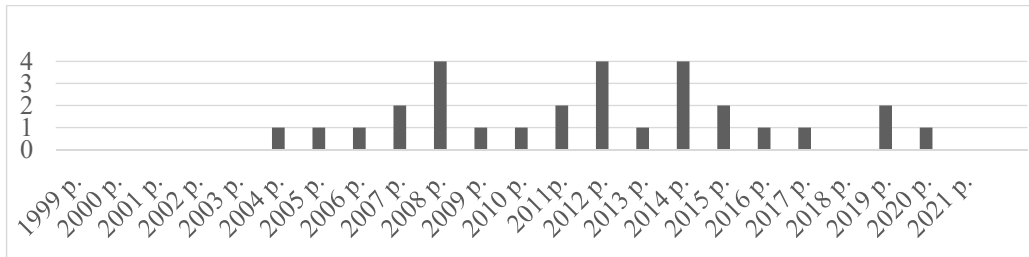
азнала згубного впливу травматичних чинників у зоні АТО, що й актуалізувало необхідність визначення шляхів протидії негативним психічним станам.

Згідно з рис. 5, у 2000 р. у межах вищезазначеної спеціальності була захищена перша робота з проблем стресу та копінг-стратегій. У 2012 р. до захисту були представлені вже три дисертаційні дослідження, що становило апогей дослідження вищезазначеного проблемного поля. У 1999 р., 2001–2003, 2009–2010 рр., 2016 р., 2018 р. та 2020–2021 рр. дисертаційні дослідження за даною проблематикою не захищалися.

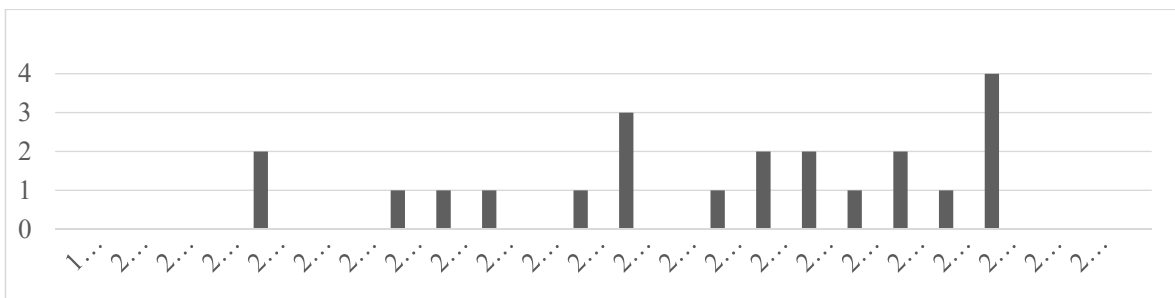
Розгляд проблем колективу (групи, команди, екіпажу, відділення, розрахунку) в межах заявленої спеціальності бере свій початок у 2003 р. (одне дисертаційне дослідження), а в 2005 р. вже відбувається максимальний захист кваліфікаційних наукових праць за вищезазначеною проблемою – чотири дисертаційні дослідження (рис. 6). На жаль, за роки існування спеціальності 19.00.09 в Україні інтерес до дослідження

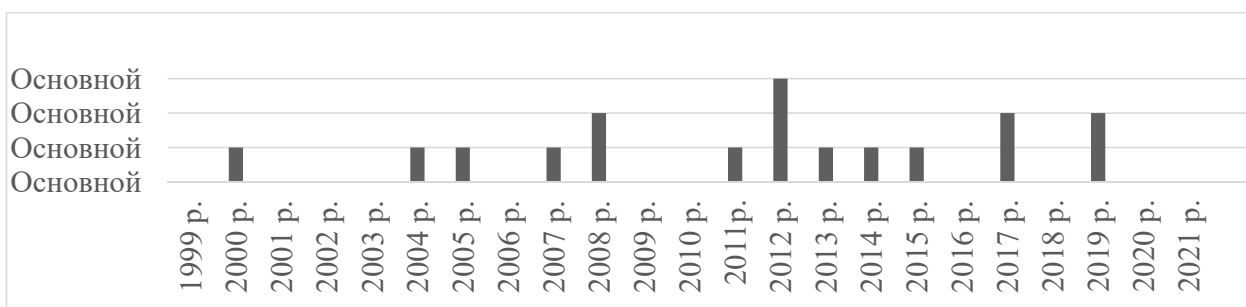
Рис. 2. Хронологія вивчення проблемного поля «психологічна підготовка, психологічна готовність» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

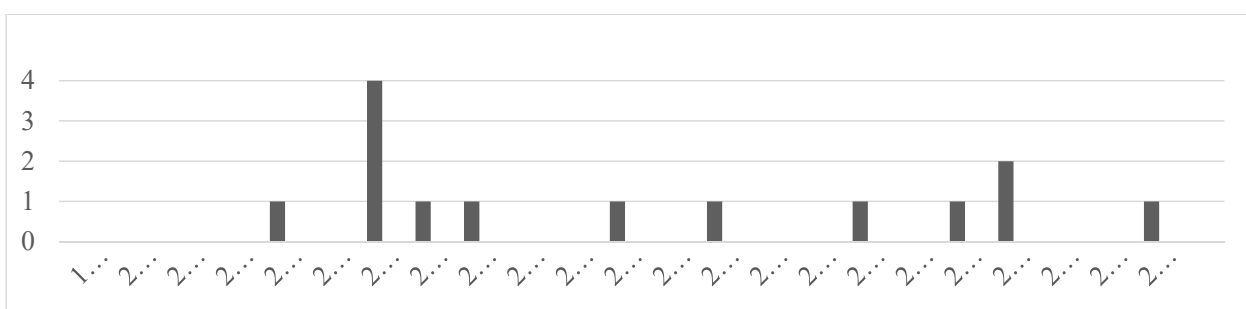
Рис. 3. Хронологія вивчення проблемного поля «діяльність» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

Рис. 4. Хронологія вивчення проблемного поля «негативні психічні стани» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

Рис. 5. Хронологія вивчення проблемного поля «стрес та копінг-стратегії» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

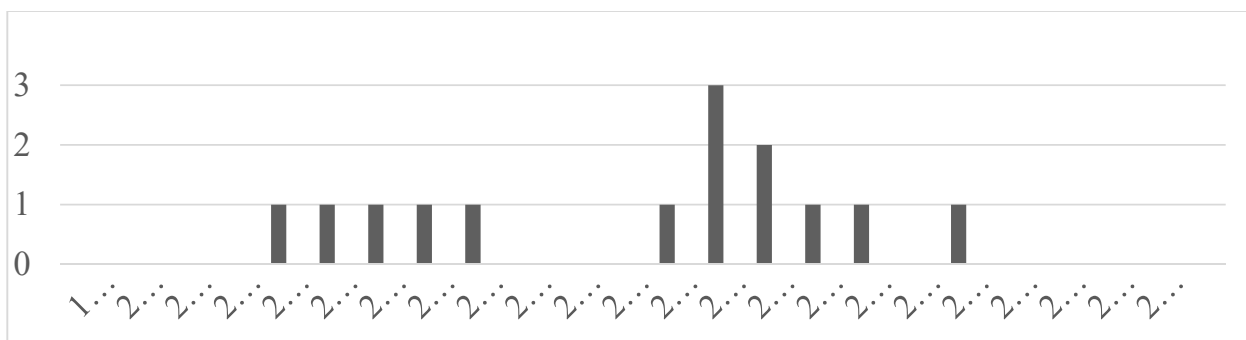
Рис. 6. Хронологія вивчення проблемного поля «колектив (група, команда, екіпаж, відділення, розрахунок)» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

проблем колективу (групи, команди, екіпажу, відділення, розрахунку) мав уривчастий характер, однак із роками не згас, про що свідчить захист дисертації у 2021 р., напередодні включення спеціальності 19.00.09 у галузь знань 053 «Психологія».

Проблема психологічної адаптації вперше була висвітлена в межах спеціальності 19.00.09 у 2003 р. (одна дисертаційна робота). У 2012 р. було захищено відразу три дисертаційні роботи, що стало найкращим показником вирішення даної проблеми за часів існування в Україні спеціальності 19.00.09. Як можна побачити (рис. 7), розвиток проблеми психологічної адаптації відбувався періодами – у 2003–2007, 2011–2015 рр. та

в 2017 р. В інші роки дана проблема не розглядалася.

Як видно з рис. 8, проблемне поле «професіографічний аналіз основних видів ризиконебезпечної діяльності» уперше було розглянуто в межах спеціальності 19.00.09 у 2008 р. (відразу у двох дисертаційних дослідженнях), а в 2011 р. його розгляд досяг свого піку (три дисертаційні дослідження). На жаль, за роки незалежності дана проблема була висвітлена лише в дев'яти дисертаціях зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. Припускаємо, що це пов'язано з наявними розробками професіограм основних спеціальностей, які входили до груп ризиконебезпечних професій ще в Радянському Союзі

Рис. 7. Хронологія вивчення проблемного поля «психологічна адаптація» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

й які були повністю опрацьовані в роботах представників військової психології та донині подальшого розвитку не потребували.

Вивчення проблеми психологічної допомоги та підтримки бере свій початок у 2003 р. (успішно захищено одну дисертаційну роботу). У 2005 р. розгляд даної проблеми досяг найбільшого значення (два дисертаційні дослідження), в інші роки (2004, 2006, 2011, 2015, 2018–2019 рр.) успішно захищалися по одній дисертаційній роботі з даної проблеми.

Хронологія вивчення проблемного поля «професійно-психологічний відбір» виглядає

дуже невтішно (рис. 10), адже із загальної кількості 230 захищених за роки існування спеціальності 19.00.09 дисертацій лише шість були присвячені вивченню даної проблеми.

У 2000 р. була захищена перша дисертація за означеним проблемним полем, в інші роки (2004, 2005, 2009, 2011, 2015 рр.) також захищалося по одній дисертаційній роботі. І хоча для сектору безпеки та оборони проблема відбору стоїть гостро, невелика кількість кваліфікаційних наукових праць за означеною темою лише підтверджує важкість її вирішення.

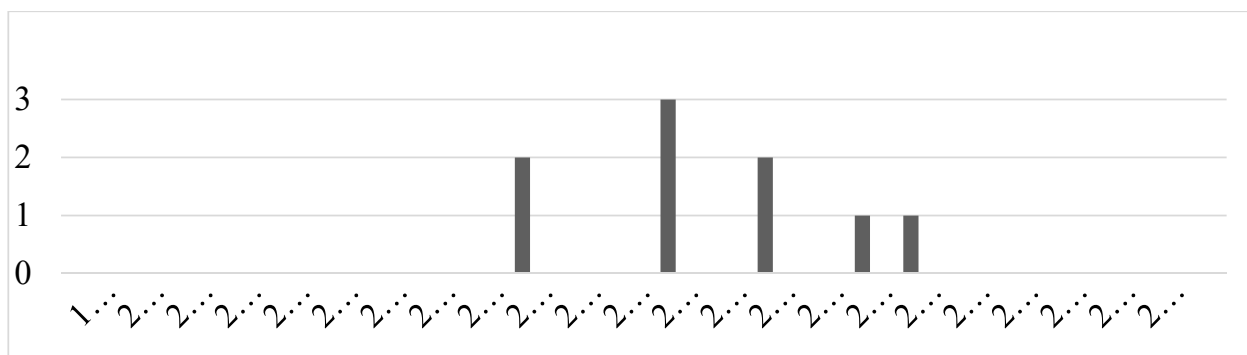

Рис. 8. Хронологія вивчення проблемного поля «професіографічний аналіз основних видів ризиконебезпечної діяльності» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

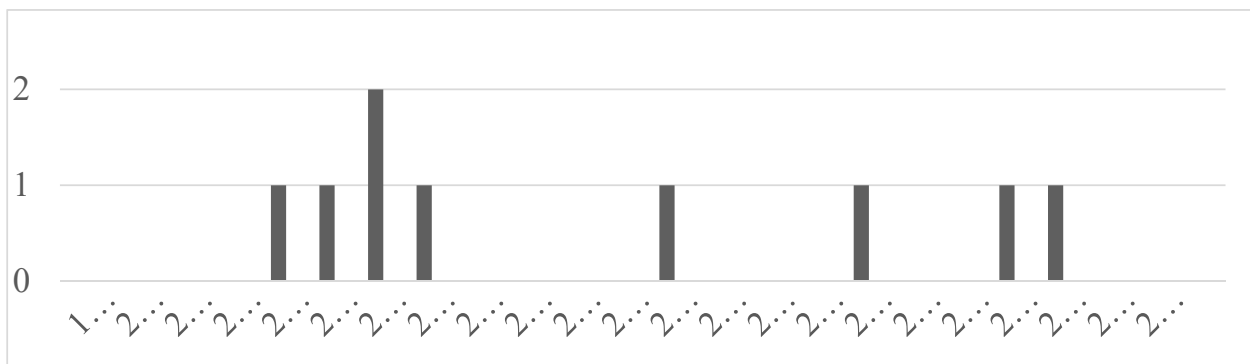

Рис. 9. Хронологія вивчення проблемного поля «психологічна допомога та підтримка» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

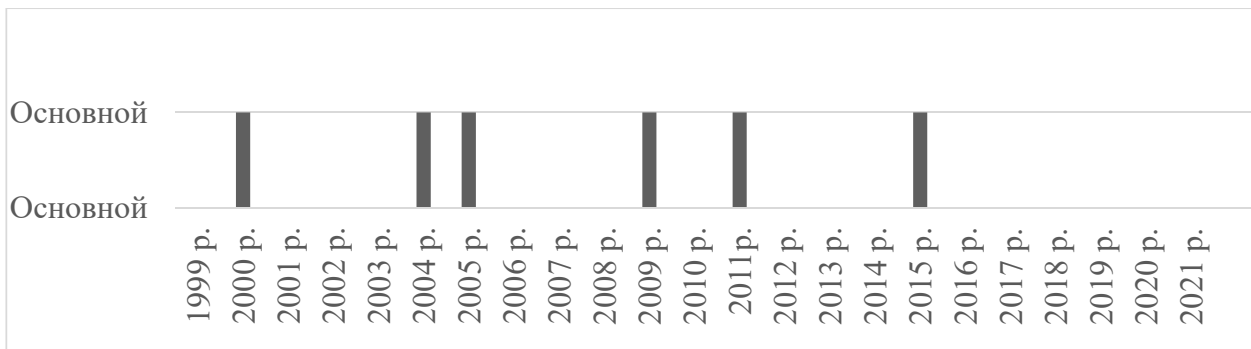

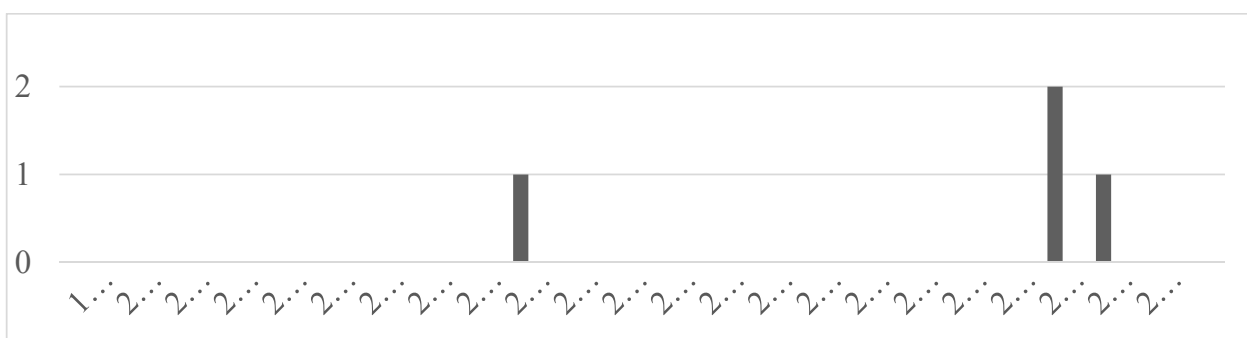
Рис. 10. Хронологія вивчення проблемного поля «професійно-психологічний відбір» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

Перший захист дисертаційної роботи з проблем реабілітації та реадaptaції відбувся у 2008 р. У 2019 р. було захищено дві роботи, присвячені даній темі. А в 2020 р. відбувся захист дисертаційного дослідження, присвяченого постізоляційному періоду.

І хоча зазначена проблема є сьогодні найменш дослідженою у межах заявленої спеціальності (чотири роботи), однак в умовах ведення повномасштабної війни вона є дуже актуальною. Уже зараз психологи сектору безпеки та оборони України, співробітники центрів реабілітації військових і членів їхніх сімей,

центрів допомоги внутрішньо переміщеним особам, волонтерських організацій, міждисциплінарних реабілітаційних команд потребують науково обґрунтованих програм, алгоритмів, протоколів, методик, моделей реабілітації й реадaptaції наших захисників та захисниць, а в післявоєнні роки такі фундаментальні напрацювання стануть просто безцінними.

Перейдемо до визначення частоти дослідження вищезначених проблем залежно від закладу вищої освіти, у якому проходили захисти дисертаційних робіт за спеціальністю 19.00.09 (табл. 2).

Рис. 11. Хронологія вивчення проблемного поля «реабілітація, реадaptaція, постізоляційний період» за період існування в Україні спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах (1999–2021 рр.)

Таблиця 2

Зведена таблиця частоти досліджень основних проблем у дисертаційних дослідженнях за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах за різними закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання

№ з\п	Проблемне поле	Заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання	Кількість робіт
1	2	3	4
1.	Особистість	НУЦЗУ	21
		НАДПСУ	30
		НУОУ	8
		ХНУПС	7
		НАВС	1
2.	Психологічна підготовка, психологічна готовність	НУЦЗУ	17
		НАДПСУ	23
		НУОУ	3
		ХНУПС	5
3.	Діяльність	НУЦЗУ	13
		НАДПСУ	11
		НУОУ	3
		ХНУПС	2
4.	Негативні психічні стани	НУЦЗУ	12
		НАДПСУ	6
		НУОУ	3
		ХНУПС	1
5.	Стрес та копінг-стратегії	НУЦЗУ	9
		НАДПСУ	4
		НУОУ	2
		ХНУПС	1
		ХНУВС	1

1	2	3	4
6.	Колектив (група, команда, екіпаж, відділення, розрахунок)	НУЦЗУ	6
		НАДПСУ	4
		НУОУ	2
		ХНУПС	1
		ХНУВС	1
7.	Психологічна адаптація	НУЦЗУ	6
		НАДПСУ	7
		НУОУ	1
		ХНУПС	0
8.	Професіографічний аналіз основних видів ризиконебезпечної діяльності	НУЦЗУ	4
		НАДПСУ	4
		НУОУ	1
		ХНУПС	0
9.	Психологічна допомога та підтримка	НУЦЗУ	4
		НАДПСУ	5
		НУОУ	0
10.	Професійно-психологічний відбір	ХНУПС	0
		НУЦЗУ	2
		НАДПСУ	4
		НУОУ	0
11.	Реабілітація, реадaptaція, пост ізоляційний період	ХНУПС	0
		НУОУ	0
		НАДПСУ	2
Загальна кількість вивчених проблем		НУЦЗУ	96
		НАДПСУ	100
		НУОУ	23
		ХНУПС	17
		ХНУВС	2
		НАВС	1

Примітка: НУЦЗУ – Національний університет цивільного захисту України; НАДПСУ – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького; НУОУ – Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського; ХНУПС – Харківський національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба; ХНУВС – Харківський національний університет внутрішніх справ; НАВС – Національна академія внутрішніх справ

Розглянемо більш докладно заклади вищої освіти, які мають найбільшу кількість захистів за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах, інші аналізувати немає сенсу через одиничні захисти дисертаційних досліджень із зазначеної спеціальності.

Так, у Національному університеті цивільного захисту України (НУЦЗУ) найбільшу кількість захищених дисертацій зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах було присвячено таким проблемам: «діяльність», «негативні психічні стани», «стрес та копінг-стратегії», «колектив (група, команда, екіпаж, відділення, розрахунок)», «реабілітація, реадaptaція, постізоляційний період».

Найбільш популярними серед здобувачів вищої кваліфікації були такі проблемні поля: «особистість» (21 робота), «психологічна під-

готовка, психологічна готовність» (17 робіт), «діяльність» (13 робіт).

Найменш популярними серед здобувачів вищої кваліфікації були такі проблемні поля: «психологічна допомога та підтримка» (чотири роботи), «професійно-психологічний відбір» (дві роботи), «реабілітація, реадaptaція, постізоляційний період» (дві роботи).

Однак треба відзначити, що науковці НУЦЗУ у своїх дисертаційних роботах висвітили всі виокремлені нами проблемні поля.

У Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (НАДПСУ) найбільшу кількість захищених дисертацій зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах було присвячено таким проблемам: «особистість», «психологічна

підготовка, психологічна готовність», «психологічна адаптація», «психологічна допомога та підтримка».

Найбільш популярними серед здобувачів вищої кваліфікації були такі проблемні поля: «особистість» (30 робіт), «психологічна підготовка, психологічна готовність» (23 роботи), «діяльність» (11 робіт).

Найменш популярною серед здобувачів було проблемне поле «реабілітація, реадаптація, постізоляційний період» (дві роботи).

У Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського (НУОУ) найбільшу кількість захищених дисертацій зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах було присвячено проблемі «особистість» (вісім робіт)

Найменш популярними серед здобувачів вищої кваліфікації були такі проблемні поля: «психологічна адаптація» (одна робота) та «професіографічний аналіз основних видів ризиконебезпечної діяльності» (одна робота).

Проблеми «психологічна допомога та підтримка», «професійно-психологічний відбір» та «реабілітація, реадаптація, постізоляційний період» у цьому ЗВО зі специфічними умовами навчання не розглядалися.

У Харківському національному університеті Повітряних сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС) найбільшу кількість захищених дисертацій присвячено проблемі «особистість» (сім робіт), а найменш досліджуваними стали «негативні психічні стани», «стрес та копінг-стратегії», «колектив (група, команда, екіпаж, відділення, розрахунок)» (по одній роботі).

Теми «психологічна адаптація», «професіографічний аналіз основних видів ризиконебезпечної діяльності», «психологічна допомога та підтримка», «професійно-психологічний відбір», «реабілітація, реадаптація, постізоляці-

йний період» у даному закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання не досліджувалися.

Висновки. Підводячи підсумок, хотілося б зазначити таке:

1. У межах спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах за роки її існування (1999–2021 рр.) серед основних проблем, найчастіше досліджуваних психологами вищої кваліфікації, були такі: особистість; психологічна підготовка, психологічна готовність; діяльність; негативні психічні стани; стрес та копінг-стратегії.

2. За роки існування спеціальності 19.00.09 утворилися потужні центри з дослідження проблем, що найбільш турбували і турбують професійні контингенти сектору безпеки та оборони України. Серед них: Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького; Національний університет цивільного захисту України; Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського та Харківський національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словник української мови : в 11 т. Т. 9. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : АН УРСР Інститут мовознавства, 1978. С. 367.
2. Словник української мови : в 11 т. Т. 10. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : АН УРСР Інститут мовознавства, 1979. С. 88.
3. Словник української мови : в 11 т. Т. 7. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : АН УРСР Інститут мовознавства, 1976. С. 168.
4. Категорії як загальні форми відображення буття, його пізнання і перетворення. URL: <https://studfile.net/preview/5775199/page:48/> (дата звернення: 21.05.2023).
5. Плохих В.В. Антиципаційні функції оперативної пам'яті у діяльності льотчика : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 1999. 18 с.